Hoopvol maar realistisch

Staatslieden en mooie vrouwen zijn zich zelden bewust van hun geleidelijk verval; en terwijl ze vol vertrouwen menen nog steeds op hun hoogtepunt voort te schitteren, gaan ze vaak bespot en geminacht ten onder.

Een uitspraak afkomstig van Lord Chesterfield (18e eeuw), maar als wij naar de recente ontwikkelingen in Oost-Europa kijken had ze net zo goed gisteren gedaan kunnen zijn.

Schijnbaar onbeweeglijke structuren vallen immers als los zand uiteen, het dogma van de alleenheerschappij van de communistische partij is verleden tijd, of staat tenminste ter discussie, en partijleiders die onwrikbaar in het zadel leken te zitten zijn — in de meest letterlijke zin — plotseling van het toneel verdwenen. Deze ontwikkelingen, met daarenboven de voorspoedig verlopende wapenbeheersingsbesprekingen in Wenen, leiden bij velen in het Westen tot een gerechtvaardigde hoop op, en begrijpelijke verwachtingen van, een stabieler en veiliger Europa. Soms echter lijkt het bekende gezegde dat „de wens de vader van de gedachte" is ook hier opgeld te doen, tenminste afgaande op de zo nu en dan opduikende gevallen van ongefundeerde politieke euforie.

Als maandblad is de Militaire Spectator al nauwelijks geschikt voor actuele berichtgeving en — gelet op de snel wisselende situatie — bij dit onderwerp al helemaal niet. Wij zullen dan ook geen poging doen de actualiteit bij te benen, maar ons beperken tot het plaatsen van enkele kanttekeningen bij die ontwikkelingen in Oost-Europa.

Om te beginnen dienen wij ons te realiseren dat wij niet mogen spreken over *de* ontwikkelingen. Wij hebben immers te maken met twee gescheiden ontwikkelingen, namelijk die in de Sovjet-Unie en die in Oost-Europa (waarbij dan gemakshalve de Balkanlanden maar buiten beschouwing worden gelaten). Ontwikkelingen waarbij weliswaar de ene als katalysator voor de andere heeft gediend, maar die een volkomen verschillende achtergrond hebben.

Allereerst dient men zich te realiseren dat de bestaande politiek-culturele toestand in de desbetreffende gebieden op een volstrekt verschillende wijze tot stand is gekomen.

De Sovjet-Unie heeft in haar bestaansgeschiedenis nooit een democratische bestuursvorm gekend en is in 1917 in feite overgegaan van het ene centraal geleide, totalitaire systeem naar het andere. Die revolutionaire overgang vond bovendien plaats met relatief brede steun van de bevolking. Het verdere verloop van de geschiedenis en met name de „Grote Vaderlandse Oorlog", hebben bewerkstelligd dat er, ondanks alle kritiek die er bij sommige etnische, nationalistische en religieuze groeperingen altijd is geweest, in zijn algemeenheid sprake is van een „goed geworteld" systeem. Bovendien is thans, na 60 jaar, een complete generatie opgegroeid en gevormd in dat — vrij geïsoleerde — communistische systeem.

In de Oosteuropese landen daarentegen kende men — in elk geval tot het einde van de jaren '30 — de westerse democratische traditie en cultuur. Daar werd het communisme als staatssysteem pas na 1945 (en bovendien onder dwang) ingevoerd. Daar leeft nog een generatie die niet alleen andere tijden heeft meegemaakt, maar bovendien aanzienlijk minder geïsoleerd is opgegroeid.

Dat is het eerste verschil; maar ook de aanleiding tot de huidige politieke ontwikkelingen is verschillend. De Sovjet-Unie was weliswaar — met name gedurende en onmiddellijk na de Tweede Wereld-

oorlog — op militair gebied gegroeid tot een machtsfactor van betekenis; op algemeen economisch gebied daarentegen was dat machtige land op sommige gebieden blijven steken op het niveau van een ontwikkelingsland. Er was (en er is nog steeds) sprake van schaarste aan primaire levensbehoeften en van economische stagnatie; het dogmatische politiek-economische systeem bood nauwelijks uitzicht op een spoedige verbetering. Kortom, het typerende voorbeeld van een reus op lemen voeten. Deze situatie kon slechts worden verbeterd door een grondige modernisering van het politiek-economische systeem, waarbij ook prioriteitsverschuivingen noodzakelijk waren. Dit dwong onder meer tot een drastische verlaging van het defensiebudget. En dat betekende dat de bewapeningswedloop niet alleen moest worden gestopt, maar zelfs moest worden teruggedraaid. Daartoe diende de relatie met het Westen — en met name met de VS — aanzienlijk te worden verbeterd. Dat was, en is, de essentie van de politiek van Gorbatsjov, die daaraan — het moet gezegd — op verrassende en gedurfde wijze vorm heeft gegeven.

Zijn primaire doel is echter het orde op zaken stellen op economisch gebied; zijn uiteindelijke doel waarschijnlijk het herwinnen van de leidende rol van de Sovjet-Unie in de wereld. Het verbeteren van de democratie in eigen land is derhalve geen doel, op zijn best een middel.

Dat betekent ook dat in de spectaculaire ommezwaai van de Sovjet-Unie de — weliswaar voornamelijk op het Westen gerichte — vertrouwenwekkende politiek een zeer belangrijke rol speelt en daarin past de Brezjnjev-doctrine niet meer. Daarvan hebben de Oosteuropese landen gebruik gemaakt; de oorzaak van de veranderingen ligt echter dieper. Het communisme in Oost-Europa is immers geïmporteerd, onder dwang opgelegd, maar is in feite nooit echt aangeslagen, alle propagandaverhalen ten spijt.

Al eerder was er in Oost-Europa sprake van massaal verzet; in de DDR, in Hongarije en in Tsjechoslowakije. Dat kon toen nog met Russische militaire middelen worden neergeslagen, maar dat lijkt nu „politiek verleden tijd".

Het kenmerkende verschil met de Sovjet-Unie is dat er in Oost-Europa sprake lijkt te zijn van een massaal volksprotest, dat primair lijkt te zijn gericht op een verandering van het politieke stelsel in de richting van een democratischer systeem. De verbetering van de armzalige economische toestand zal — in hun visie — daarvan een logisch gevolg zijn.

Met andere woorden: er lijkt zich binnen het Warschau-Pact een tweedeling af te tekenen. Enerzijds de Sovjet-Unie, waar men met man en macht probeert de desolate interne economische situatie te verbeteren, en daarvoor wel enkele interne politieke concessies moet doen, maar waar nauwelijks sprake lijkt te zijn van meer persoonlijke vrijheden en meer democratie. En anderzijds de rest van Oost-Europa, die zich lijkt te gaan ontwikkelen in de richting van een politiek systeem dat in de westerse definitie van democratie past.

De mogelijkheid van een dergelijke politieke tweedeling roept echter enkele klemmende vragen op. Bijvoorbeeld: Wat zal dit betekenen voor de veiligheid en stabiliteit in geheel Europa? Zijn die ontwikkelingen wel in de hand te houden? Welke zijn de toleranties in het veiligheidsdenken van de Sovjet-Unie? Wij hebben te maken met een zeer complexe politieke situatie die bovendien nog extra wordt gecompliceerd door de „Duitse kwestie", een situatie die zowel van het Warschau-Pact als van de NAVO grote behoedzaamheid vraagt.

Kortom, er zijn hoopvolle ontwikkelingen in Oost-Europa, maar ze zijn niet van gevaar ontbloot; er is derhalve voldoende reden om waakzaam te blijven en niet te vroeg te juichen.

